

Rozdział / Розділ / Chapter XII

Ukraina między Rosją a Europą: wojny pamięci
Україна між Росією і Європою: війни пам'яті
Ukraine between Russia and Europe: the wars of memory

Mykola Doroshko (Микола Дорошко)*

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

Abstrakt: Utworzenie na terytorium zjednoczonej Europy wspólnej przestrzeni historycznej dla ludzi, którzy ją zamieszkują, wymaga wyważonego i tolerancyjnego podejścia do literatury naukowej dotyczącej wydarzeń z przeszłości będących przyczyną niezgody w Europie. W tym sensie odpowiednie badania podkreślają trudną drogę pojednania ludzi i narodów. Dokonuje się ona poprzez prace historyczne, przemówienia polityczne, literaturę, kino, media, a także poprzez odbicie wydarzeń historycznych XX wieku w tych źródłach. Dla krajów byłego obozu socjalistycznego – w tym Ukrainy – takie publikacje i projekty badawcze są ważne przede wszystkim dlatego, że nie tylko dotyczą historycznych podwalin (przyczyn) poprzednich konfliktów narodowych, ale również są przepisem na zasypanie podziałów pomiędzy „starą” i „nową” Europą. Powodem tej separacji jest w głównej mierze niedokończony proces pojednania w aspekcie europejskiej historii i geografii, którego istotą jest przewyciężenie podziału między Wschodem a Zachodem. Tutaj zostaną przedstawione sposoby pojednania narodów europejskich i ukraińsko-rosyjskich w zakresie pamięci o wojnie. **Słowa kluczowe:** Historia; Pamięć; Wojna; Komunizm; Konflikt; Doświadczenie; Pojednanie; Naród; Europa; Rosja.

Анотація: Необхідність формування на терені об'єднаної Європи спільного простору пам'яті народів, що її населяють, вимагає зваженого й толерантного підходу до висвітлення в науковій літературі подій, що в минулому ставали причиною розбрату на європейському континенті. У цьому сенсі актуальними є дослідження, в яких висвітлюється тернистий шлях до примирення держав і народів через підготовку історичних праць, політичних промов, літературу, кінематограф, ЗМІ та специфіку відображення одних і тих самих історичних подій XX століття у цих джерелах. Для України й країн колишнього соціалістичного табору такі видання є актуальними передусім тому, що в них досліджуються історичні витoki конфліктного

* Corresponding author: doroshko7@ukr.net

© 2019 Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego. All rights reserved

минулого народів і пропонуються шляхи подолання своєрідного вододілу між «старою» і «новою» Європою. Причина цього поділу полягає, головним чином, в незавершеності процесу примирення європейської історії з географією, суттю якого є подолання пам'ятевого розколу між Сходом і Заходом. Про можливі шляхи примирення європейських народів і про українсько-російські війни пам'яті йдеться у запропонованій статті. **Ключові слова:** Історія; Пам'ять; Війна; Комунізм; Конфлікт; Досвід; Примирення; Нація, Європа; Росія.

Summary: Building within the united Europe a common space of memory for people who occupy it requires a balanced and open-minded approach to the academic literature on events in the past which were the cause of discord in Europe. Relevant studies highlight (emphasize) the difficult path to people's and nations' reconciliation. It can be achieved through historical works, political speeches, literature, cinema, media and the way historical events of the twentieth century are reflected in those sources. For the former socialist countries, including Ukraine, such publications and research projects are important, however, not only because of the fact that they study historical roots of previous conflicts, but can serve also as the guidelines to break the wall between "old" and "new" Europe. The reason for the separation is largely uncompleted reconciliation process in European history and geography. In the paper the methods of reconciliation between the European and Ukrainian-Russian nations are to be presented as far as memory of war is concerned. **Key words:** History; Memory; War; Kommunism; Conflict; Experience; Reconciliation; Nation; Europe; Russia.

Постановка проблеми. Необхідність формування на терені об'єднаної Європи спільного простору пам'яті народів, що її населяють, вимагає зваженого й толерантного підходу до висвітлення в науковій літературі й навчальному процесі подій, що в минулому ставали причиною розбрату на європейському континенті. Відновлення історичної пам'яті європейців не можливе без викладання у закладах вищої освіти навчальних дисциплін, в яких аналізується суперечливе минуле. У цьому сенсі актуальними є видання, в яких висвітлюється тернистий шлях до примирення держав і народів, які в минулому ворогували ¹, а також реалізація дослідницьких проектів на кшталт трирічного проекту «Війна пам'яті: культурна динаміка

¹ Ж. Мінк, Л. Неймайер, П. Боннар, *Європа та її болісні минувшини*. Пер. з фр. Є. Марічева, К.: Ніка-Центр 2009, с. 272.

в Польщі, Росії та Україні» (2010-2013) під керівництвом професора Кембриджського університету Олександра Еткінда на базі університетів Кембриджа (Великобританія), Бергена (Норвегія), Гронінгена (Нідерланди), Гельсінкі (Фінляндія), Тарту (Естонія)². Викладачі, дослідники та аспіранти цих університетів досліджували історичні праці, політичні промови, літературу, кінематограф, ЗМІ трьох народів та специфіку відображення одних і тих самих історичних подій ХХ століття у цих джерелах.

Мета статті – з'ясувати причини пам'ятевого розколу між Сходом і Заходом і накреслити шляхи примирення європейських народів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Для України й країн колишнього соціалістичного табору такі видання та дослідницькі проекти є актуальними передусім тому, що в них досліджуються історичні витоки конфліктного минулого народів і пропонуються шляхи подолання своєрідного вододілу між «старою» і «ною» Європою. Причина цього поділу полягає, головним чином, в незавершеності процесу примирення європейської історії з географією, суттю якого є подолання пам'ятевого розколу між Сходом і Заходом. Процесу, що витісняє прояви політичної солідарності, як це сталося стосовно оцінки наслідків перемоги над гітлеризмом. Адже для половини Європи поразка нацистської Німеччини стала початком комуністичної окупації і створення «залізної завіси», а для Заходу Європи важливішим є те, що «Червона армія дала змогу перемогти нацизм і покласти край Голокосту»³. Як поєднати ці оцінки у свідомості усіх європейців, не забуваючи водночас про те, що головний редактор польської «Gazeta

² На вивчення розбіжностей між Росією, Україною і Польщею дали мільйон євро. Електронний ресурс: <http://tyzhden.ua/News/11934> (режим доступу 24.04.2017)

³ Ж. Мінк, Л. Неймайер, П. Боннар, *Європа та її болісні минувшини*. Пер. з фр. Є. Марічева, К.: Ніка-Центр, 2009, с. 27.

Wyborgza» А. Міхнік називає «егоїзмом болю», який кидає надмірно яскраве світло на окремі епізоди пережитого минулого, залишаючи в затінку інші? ⁴.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз наукових розвідок, присвячених подоланню конфліктного минулого європейських народів показує, що європейський простір, який тривалий час підтримував лише вісь пам'яті, що обертається навколо Німеччини, поступово збагачується новими тенденціями: на авансцену повертаються групи населення, принесені у жертву «пактами» примирення, як, наприклад, жертви франкізму в Іспанії або жертви комуністичної політичної поліції в посткомуністичних країнах. До цього контексту слід долучити й спроби засудження комуністичних режимів аналогічно гітлерівському, чого наполегливо домагаються представники колишніх комуністичних країн в Парламентській Асамблеї Ради Європи. Політичні лідери країн Заходу мають підтримати таку оцінку комунізму заради спокути так званого «ялтинського гріха» 1945 р. Зробити цей важливий крок варто ще й тому, що у більшості держав пострадянського простору злочини сталінського тоталітарного режиму досі не засуджено, а його головного архітектора, принаймні в сучасній Росії, називають вже не кривавим диктатором, а «ефективним менеджером», який задля перетворення СРСР у наддержаву пожертвував життям мільйонів людей.

Маніпулювання у такий спосіб історією й пам'яттю пов'язане з прагненням декого з тих, хто вчиняв масові злочини і часто-густо досі лишається при владі, «стерти сліди». Таке маніпулювання, як слушно зазначає французький дослідник Жорж Мінк, «немовби стає

⁴ Ж. Мінк, Л. Неймайер, П. Боннар, *Європа та її болісні минувшини*. Пер. з фр. Є. Марічева, К.: Ніка-Центр, 2009, с. 23.

продовженням злочину, але вже за умов, коли життя знову стало «нормальним». Воно виявляється в незліченних формах, як-от фальсифікація подій, ліквідація доказів, заборона доступу до архівів або їхнє знищення, репресії проти свідків або їх усунення, запровадження цензури та переслідування тих, хто інакше висвітлює ці події»⁵.

Яскравим прикладом такого підходу є висвітлення трагедії голодомору 1932-1933 рр. в Україні російськими і українськими науковцями. Не зважаючи на те, що сьогодні дослідниками опубліковано понад 10 тис. праць, присвячених різним аспектам цієї трагедії, в українському і російському суспільстві є чимало тих (переважно симпатиків радянського тоталітарного минулого), хто піддає сумніву штучний характер голодомору і мотиви, якими керувалися лідери СРСР, вдаючись до покарання голодом мільйонів своїх співгромадян, лєвова частка яких була українцями. Мовляв, не існує прямих доказів злочину Й. Сталіна та його найближчого оточення.

Припустимо, що таких документів ніколи й не буде знайдено, однак це жодним чином не перекреслює вагу непрямих доказів про умисний характер спланованого сталінським Кремлем людомору в Україні. Адже один лише широковідомий нині лист Й. Сталіна до Л. Кагановича від 11 серпня 1932 р., в якому генеральний секретар ЦК ВКП(б) вимагає вичавити з України нібито прихований хліб, не зважаючи на будь-які жертви, і паралельно здійснити репресивну «чистку» суспільства від «українських націоналістів», можна розглядати як конкретне завдання, покликане прискорити остаточне «вирішення українського питання»⁶.

⁵ *Ibidem*, с. 15.

⁶ О. В. Хлевнюк, Р. У. Дэвис, Л. П. Кошелева та ін., *Сталин и Каганович. Переписка 1931-1936 гг.*, М.: РОССПЭН 2001, с. 273-274.

Опубліковані українськими науковцями архівні документи ⁷⁻⁹, переконують нас в тому, що всі подальші події можна розглядати як виконання сталінських завдань, внаслідок чого було здійснено геноцид українського селянства і піддано фізичному знищенню українську інтелігенцію. Здоровий глузд не дозволяє бачити в цьому подвійному ударі щось випадкове. Це була війна сталінського режиму на цілковите духовне й фізичне винищення української нації. Майже 85 років минуло з часу голодомору-геноциду українського народу 1932-1933 рр., але досі не поставлено питання про відповідальність за безпрецедентний голокост української нації. Звісно, є багато голосів проти такої постановки питання, мовляв, оскільки більшість виконавців злочинних рішень Кремля загинули під час Великого терору 1937-1938 рр. і, тим самим, отримали своє покарання, то навіщо ворушити минуле. Але як бути з українськими селянами – жертвами голодомору, життя яких було покладене на вівтар перемоги так званого сталінського соціалізму? Крім того, жертвами нечуваного в історії голоду-геноциду стали не лише мільйони українських селян, а й українство, українська ідея в цілому. Саме тоді було згорнуто політику «українізації», а на місце померлих від голоду українських селян переселено мешканців інших регіонів СРСР.

Тема Голодомору посідає окреме місце в українсько-російських відносинах. Сучасне керівництво Російської Федерації, що проголосила себе не лише правонаступницею, але й продовжувачем СРСР, прагнучи відтворити статус великої держави на міжнародній арені, в тому числі

⁷ Р. Я. Пиріг, *Голод 1932-1933 років на Україні: очима істориків, мовою документів*, К.: Вид-во політичної літератури України 1990, с. 605.

⁸ Р. Я. Пиріг *Голодомор 1932-1933 років в Україні: документи і матеріали*. К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія» 2008, с. 1125.

⁹ В. Борисенко, В. Даниленко, С. Кокін та ін., *Розсекречена пам'ять, Голодомор 1932-1933 років в Україні в документах ГПУ-НКВД*, К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія» 2008, с. 604.

й апелюючи до позитивної частини спадщини СРСР, впритул не помічає у діях сталінського Кремля, що призвели до геноциду українського народу внаслідок голодного мору 1932-1933 рр., ознак свідомо спланованого злочину. І це попри те, що на сьогодні 26 країн світу офіційно визнали Голодомор актом геноциду українського народу.

Головною перешкодою на шляху міжнародного визнання Голодомору 1932-1933 рр. геноцидом українського народу є позиція офіційного Кремля, оприлюднена міністерством закордонних справ Російської Федерації ще до ухвалення українським парламентом закону України «Про Голодомор 1932-1933 років в Україні» 28 листопада 2006 р. В офіційному документі МЗС РФ голодомор в Україні 1932-1933 років названо «так званим «голодомором» і заявлено, що Росія не визнаватиме його геноцидом за етнічною ознакою, позаяк «абсолютно очевидно, що проводилася вона (політика, що призвела до голодомору. – Авт.) не за національною ознакою»¹⁰.

Збагнути логіку цього формулювання і вперте небажання офіційного Кремля визнати очевидні речі неважко, адже такий підхід в оцінці української трагедії путінська Росія успадкувала від «демократичної» Росії доби президента Б.Єльцина. Вже восени 1991 р., коли у Свердловську (нині – Єкатеринбург) відбувся останній Всесоюзний симпозіум з проблем аграрної історії, російські історики не заперечували голоду в Україні, але категорично відхиляли його антиукраїнську спрямованість. Перша спроба на офіційному рівні переконати російську сторону в тому, що голодомор 1932-1933 рр. в Україні був умисною акцією сталінського Кремля для упокорення незгодних з його політикою українців, датується травнем 1993 р.

¹⁰ М.С. Дорошко, *Тема голодомору 1932-1933 років в українсько-російських відносинах*, „Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наук. праць” 2008, К.: Інститут міжнародних відносин Київ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка, вип. 74, ч. I, с. 27.

Тоді посольство України в Росії організувало інформаційно-аналітичну конференцію «Голодомор 1932-1933 рр.: трагедія та застереження». Українські вчені, політики й журналісти говорили про терор голодом, застосований Кремлем проти України, російські – стверджували, що сталінські репресії були позбавлені національного забарвлення. Тільки колишній дисидент, на той час – голова комісії з прав людини Верховної Ради Російської Федерації Сергій Ковальов знайшов у собі мужність сказати, звертаючись до української сторони: «Простите нас!»¹¹.

Чим пояснити стриманість російських учених у питанні про геноцид? Вочевидь тим, що міжнародне співтовариство щораз активніше використовує в повсякденному житті «Конвенцію про попередження злочину геноциду і покарання за нього» від 9 грудня 1948 р. Зокрема, в міжнародному форумі «Запобігання геноциду: загрози та відповідальність», який відбувся в Стокгольмі в січні 2004 р. брали участь керівники багатьох держав. Ключовими були такі питання: політичні, ідеологічні, економічні та соціальні корені насильства, пов'язаного з геноцидом; механізми попередження та реагування на міжнародному рівні на загрозу геноциду; використання дипломатичних, гуманітарних, економічних та силових механізмів запобігання геноциду.

Звичайно, якщо Росія бажає успадкувати здобутки радянської епохи (передусім, статус космічної, ракетно-ядерної, великої держави тощо), вона повинна успадкувати й увесь той негатив, що супроводжував радянську тоталітарну державу. Натяк на таку «повинність» зробив ще 2004 р. Європейський парламент, коли визнав актом геноциду депортацію чеченців у 1944 р. Однак мало хто хоче без крайньої

¹¹ *Ibidem*, с. 28.

необхідності успадковувати навіть моральну відповідальність за злочини попередніх режимів, тому Кремль є рішучим противником визнання українського Голодомору геноцидом.

Українська дослідниця Оксана Пахльовська вважає, що Росія не визнає відповідальних за Голодомор, зокрема й тому, що не визнає відповідальних загалом за комунізм. «Чи щось міняє той факт, – пише відома українська дослідниця, – що ця ідеологія «амортизована» фальшивими ідеологемами «світової революції», «інтернаціоналізму» тощо? Генеалогічно вона є крайнім виявом російського імперіалізму, як нацизм – імперіалізму німецького. Так що міра і зміст відповідальності – однаковий. Але саме там, де йдеться про усвідомлення цієї відповідальності, й починається розходження. І це є розходження між історією як побудовою критичної пам'яті в культурі європейській – та історією як побудовою апологетичної пам'яті в культурі, що протиставляє себе європейським цінностям. Ось тому в Європі – констату дослідниця – в цілому сформувалася посттоталітарна історіографія, що має свою категоричну автономію від системи влади. А в Росії постійно переписується історія в залежності від ідеологічних орієнтацій керівництва держави»¹².

Як і за часів Російської імперії, автори сучасних російських підручників з історії наполягають на особливій місії, що її виконувала і виконує Росія у XIV-XXI ст. Відтак, зазначають українські історики І. Гирич і О. Радзивілл, «читач має зробити висновок, що до російської історії не можна підходити з мірками цивілізованої Європи і західного світу. Цим фактично проголошується теза про існування двох –

¹² О. Пахльовська, «Супроти утврів минулого»: Голодомор і формування історичної пам'яті в українській, польській та російській культурах, „День” 2008, № 208, 210, 212.

чи багатьох – історичних правд»¹³. Останні підручники «трактують історію Росії з позиції сили, виправдовують мілітаризм і агресивні устремління російської держави. Вони містять ксенофобські трактування, демонізують інші нації, формуючи образ ворога, чим фактично відтворюють стару біполярну модель світу часів Й.Сталіна – Л.Брежнєва. Російські шкільні автори використовують метод подвійних стандартів (те, що добре для росіян – погано для неросіян). Приклад – ставлення до колабораціонізму як явища під час Другої світової війни. Безапеляційно стверджується принципова відмінність колабораціонізму в Радянському Союзі і Німеччині. Але яка принципова різниця між колабораціоністами росіян поляком Берутом і угорцем Ракоші та колабораціоністами німців – угорцем Салаші і словаком Гахою? Термін «колабораціонізм» давно став молотом для побивання людей, незгодних зі сталінщиною/радянщиною»¹⁴.

Не позбавлена від певних «відступів» і не є ідеалом у ставленні до проблематичного минулого і Європа (ЄС), яку згадують як зразок успішного мирного співіснування між колишніми ворогами. І все ж, у той час, коли, на думку російського історика Ю. Афанасьєва, «Європа стурбована тим, як подолати реалії європейського минулого, як від них піти, то Росія – тим, як до реалій «війни світів» повернутися, як їх віднайти в нових умовах»¹⁵. Віднайшли, у 2008 році за мовчазної згоди Заходу Російська Федерація фактично відторгнула від міжнародно визнаної території Грузії, відповідно, Абхазію і Південну Осетію, а 2014 року, скориставшись проголошеною РФ і США політикою

¹³ І. Гирич, О. Радзивілл, *Новий російський Сталін, або конструктори щасливого минулого*, „Дзеркало тижня“ 20 Вер. 2008, № 35.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ Ю. Афанасьєв, *Ми – не раби? Історичний біг на місці: “особливий шлях” Росії*. Електронний ресурс: www.povayagazeta.ru (режим доступу 25.05.2016).

“перезавантаження”, Кремль анексував український Крим і розпочав збройну агресію проти України на Донбасі.

Цим діям Москви передувала відповідна робота російських спецслужб, які цілеспрямовано працювали з проросійськи налаштованими представниками владної еліти України і решти країн СНД з тим, щоб спрямувати владу цих держав на конфронтаційний шлях у взаєминах із Заходом. Якщо для режиму президента Білорусі О. Лукашенка цей підхід не є чимось новим, то у владній верхівці України такі тенденції проявились після перемоги на президентських виборах 2010 р. проросійського кандидата В.Януковича. Темою для обґрунтування цього повороту в політиці пам’яті в Україні було обрано сталінську добу радянської історії й, зокрема, питання про внесок СРСР у перемогу над німецьким нацизмом.

Так, навесні 2010 р., напередодні 65-ліття закінчення Другої світової війни в Європі, з подачі офіційного Кремля «нова» влада в Україні в особі президента та призначеного ним Кабінету міністрів за посередництва підконтрольних їм засобів масової інформації здійснила спробу підмінити виважений історичний аналіз наслідків тієї жахливої війни для українського народу заялженим ще за радянської доби міфом про «велику перемогу». Неукраїнська за своїм персональним складом та ціннісними орієнтирами влада України запропонувала українцям забути про понад 10-мільйонні людські втрати, руйнацію народногосподарського комплексу, втрачені ілюзії щодо пом’якшення репресивної політики більшовицького тоталітарного режиму і втішатися спільним парадом перемоги за участю російських і білоруських вояків у Києві під червоними стягами «спочилого в Бозі» СРСР та портретами його кривавого диктатора Сталіна.

Усі ці дії не надто стурбували б національно свідомих громадян України, якби за ним не приховувалась цілеспрямована ідеологічна кампанія Кремля, метою якої є дискредитація політики відновлення української національної пам'яті, активно впроваджуваної після Помаранчевої революції 2004 р. третім президентом України В. Ющенком. У перші 50 днів свого урядування президент України у 2010-2014 рр. В.Янукович та його команда піддали ревізії, всупереч Конституції і законам Української держави, практично усі найвагоміші здобутки у цій царині, запропонувавши натомість повернути національну пам'ять українців на радянські (читай – російські) рейки. Розпочато ж ревізію із заперечення Голодомору 1932-1933 рр. як геноциду українського народу, мовчазної згоди владної верхівки на встановлення пам'ятника кату українського та інших народів СРСР Сталіну у Запоріжжі, й домовленості міністрів освіти України та Росії про спільний урок пам'яті до Дня перемоги, під час якого рекомендовано зосередитися на «героїчних сторінках спільної історії країн СНД».

Спрямовуючи історичну пам'ять українців про події Другої світової війни в русло радянського міфу про вирішальний вклад народів Радянського Союзу в перемогу над нацизмом, проросійська влада, що клялась у своїй відданості курсу України на євроінтеграцію, насправді прагнула віддалити на невизначений час Україну від перспективи членства у Європейському Союзі. Адже одним з вагомих чинників вступу до ЄС є внутрішня консолідація українського суспільства. Досягти цієї мети можна лише за умови формування національної та історичної пам'яті, не спотвореної ідеологічними міфами й нашаруваннями.

Чи до снаги нам це зробити, спростувавши лише російські історичні міфи і удавши, що із західними країнами-сусідами в Україні все гаразд в царині історичної пам'яті? Очевидно, що ні, адже ті, хто стежить за розвитком українсько-польських відносин, можуть констатувати стійке прагнення чинної польської влади повернути конструктивний українсько-польський міждержавний діалог в русло з'ясування суперечок з питань нещодавнього конфліктного минулого двох народів. Останніми роками у Польщі з'являється дедалі більше претензій до України у площині історичної пам'яті. Яскравий приклад – недавнє одкровення очільника МЗС Польщі Вітольда Вашиковського в інтерв'ю виданню wPolityse. «Наше послання дуже чітке – сказав пан міністр – з Бандерою ви до Європи не увійдете»¹⁶. Схожий меседж не так давно озвучив і голова провідної партії Польщі «Право і справедливість» Ярослав Качинський, заявивши, що глорифікація імені Степана Бандери в Україні може завадити євроінтеграційним прагненням України. Майбутнє польсько-українських відносин, мовляв, «під питанням» через трактування в Україні власної історії, зокрема ролі УПА¹⁷.

Що це означає? Окрім того, що йдеться про пряме втручання у внутрішні справи України, метою такої поведінки польської влади, є показати себе з позиції «старшого брата», на кшталт Росії, у відносинах з Україною. Звісно, що такий підхід є шкідливим не лише для українсько-польських відносин стратегічного партнерства, але й таким, що стає на заваді євроінтеграційним устремлінням України. Адже, як показує досвід об'єднання європейських держав у складі Європейського Союзу, кожна з них, стаючи членом європейської спільноти, вступає до інтеграційного об'єднання не лише зі своїм

¹⁶ Р. Малко, *Польща – Україна: війна пам'яті*. Електронний ресурс: www.tuzhden.ua/History/197429 (режим доступу 25.07.2017).

¹⁷ *Ibidem*.

економічним і людським потенціалом, але й з власними національними героями і національною версією європейської і світової історії. Відмовляючи українцям у праві мати власний погляд на минуле, чинна влада окремих держав-членів ЄС, на кшталт польської чи угорської, свідомо чи не свідомо, підіграє одвічному ворогові Української держави – Росії, відтерміновуючи на невизначений час набуття Україною повноправного членства в Європейському Союзі.

Висновки. Підсумовуючи дослідження теми війн пам'яті у міждержавних відносинах України з країнами-сусідами, слід висловити, насамперед, застереження про небезпеку використання історичного інструментарію в державному управлінні, спрямоване не на покращення двосторонніх взаємин і сприяння побудові спільної Європи, а для мобілізації електорату тієї чи іншої партії або коаліції. Зважаючи на таке надзвичайне поширення способів використання конфліктного минулого в політичних цілях, Європа (ЄС), яку згадують як зразок успішного мирного співіснування між колишніми ворогами, не позбавлена від «відступів» і не є ідеалом у ставленні до проблематичного минулого. Передусім тому, що під гаслом розбудови демократії на європейському континенті практично нічого не робиться для уникнення майбутніх конфліктів.

Також автор переконаний в тому, що найкращий спосіб побудувати міцний мир і гарантувати відносно гармонійне співіснування в демократичних умовах полягає в тому, щоб з'ясувати правду про конфліктне минуле і надати матеріальну й символічну компенсацію, яка б відображала визнання жертв політичного насильства.

В цілому, ми, європейці, маємо усвідомити, що ворожнеча, а тим паче війни пам'яті, мають відійти в минуле, поступившись місцем діалогу культур і народів. Переосмислення та використання досвіду

примирення ворогуючих в минулому європейських держав й розділених за ставленням до свого минулого націй сприятиме створенню єдиного європейського простору пам'яті.

Literatura / Література / References

- Афанасьєв, Ю. Ми – не раби? Історичний біг на місці: “особливий шлях” Росії. Електронний ресурс: www.novayagazeta.ru (режим доступу 25.05.2016).
- Борисенко, В., Даниленко, В., Кокін, С. та ін. (2008). Розсекречена пам'ять: Голодомор 1932-1933 років в Україні в документах ГПУ-НКВД. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 604 с.
- Гирич, І., Радзивілл, О. (2008). Новий російський Сталін, або конструктори щасливого минулого. Дзеркало тижня, № 35.
- Дорошко, М.С. (2008). Тема голодомору 1932-1933 років в українсько-російських відносинах. Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наук. праць. К.: Інститут міжнародних відносин Київ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка, вип. 74, ч. I, 27-30.
- Малко, Р. (2017). Польща – Україна: війна пам'яті. Електронний ресурс: www.tuzhden.ua/History/197429 (режим доступу 25.06.2017).
- Мінк, Ж., Неймайєр, Л., Боннар, П. (2009). Європа та її болісні минувшини. Пер. з фр. Є. Марічева. К.: Ніка-Центр, 272 с.
- На вивчення розбіжностей між Росією, Україною і Польщею дали мільйон євро Електронний ресурс: <http://tyzhden.ua/News/11934> (режим доступу 24.04.2016).
- Пахльовська, О. (2008). «Супроти упирів минулого»: Голодомор і формування історичної пам'яті в українській, польській та російській культурах. День. №№ 208, 210, 212.
- Пиріг, Р.Я. (1990). Голод 1932-1933 років на Україні: очима істориків, мовою документів. К.: Вид-во політичної літератури України, с. 605.
- Пиріг, Р.Я. (2008). Голодомор 1932-1933 років в Україні: документи і матеріали. К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», с. 1125.
- Хлевнюк, О.В., Девіс, Р.У., Кошелева, Л.П., Рис, Э.А., Роговая, Л.А. (2001). Сталин и Каганович. Переписка. Сост. 1931-1936 гг. М.: РОССПЭН, с. 798.

To cite this chapter:

Doroshko, M. (2019). Ukraine between Russia and Europe: the wars of memory. In: M. Apollo, M. Krupska-Klimczak (Eds.), *Poland and Ukraine: Problems and prospects* (pp. 244-258). Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego.